

Ellenállhatatlan ellenállás

Beszélgetés a hetvenéves Alföldy Jenővel

Alföldy Jenőt hetvenéves születésnapja alkalmából már a nyár elején felköszöntötték barátai és tisztelői az Írószövetség székházában, holott a kerek évfordulót csak július végén ünnepelte. Nem mindennapi ajándékkal lepték meg a kiváló kritikust és irodalomtörténészt: egy tetszetős, egyetlen példányban kinyomtatott tisztelegő kötettel. Ez a könyvtárgy (szó szerint unikum) egyúttal jól jellemzi az ünnepelt szerénységét is, amellyel alkotó életét mások munkásságának megértésére és megértetésére tette fel. Feleségével, Dobozi Eszterrel közös kecskeméti otthonukban, egy júliusi kánikulai napon kerítettünk sort a hét évtizedet összegző beszélgetésre.

– Honnan érkezik egy irodalmár? Törvényszerű, hogy könyvtárszobában cseperedjen fel?

– Értelmiségi családból származom: apám orvos volt, anyám adminisztrátor. Apai nagyapám, Alföldy Dénes, aki Kolozsvárt tanárkodott, roppant büszke volt a könyvére, mely azt a címet viselte: *A borhamisítások leleplezése*. Fizikát, kémiát, természetrajzot oktatott, s emellett a patikusságot is kitanulta. Hatvanegy éves volt, amikor apám – aki szintén a Jenő nevet kapta a keresztségben – kései gyermekként a világra jött. Anyám, Halmy Kornélia pesti lány volt; az ő apja, Halmy Gyula vegyészmérnökként végzett, és a múlt század elején fiatal kémikusként a Halélettani Kutatóintézet alkalmazásában állt. A halállomány szempontjából vizsgálta a folyóinkba ömlesztett szennyvizek összetételét, úgyhogy általa egy környezetvédő felmenőm is akad.

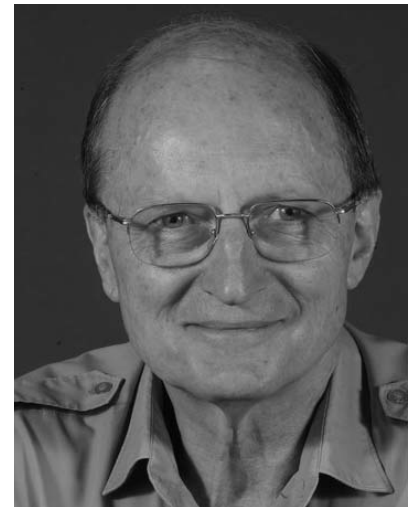
– Szóval nincs is képviselve a bölcsészetet a családban?

– Megemlíteném, hogy anyám nagyapja (Halmy Ferenc), nagynénje (Halmy Margit) és annak férje (Tanay Frigyes) mind neves színész volt. De ez már muzeális téma. Nagyszülői szinten inkább a természettudományos érdeklődés dominált a családban – mára azonban átlendült az inga. Feleségem, Dobozi

Eszter maga is költő és szépíró, amellett, hogy egy rangos kecskeméti középiskolát igazgat. Bátyám, Alföldy Géza ókortörténész, a heidelbergi egyetem nyugalmazott professzora. Egyik, Hollandiában élő lánya, Alföldy Mária magyar irodalmi műveket fordít hollandra. Bátyám négy évvel idősebb nálam. Gyerekkorom egyik alapélménye, hogy van valaki otthon, aki olvas, jegyzetel, szótáraz. Mielőtt az ókorra rátalált volna, néprajzzal, régészettel foglalkozott. Hamar tudta, hogy mit akar. Én szétszórtabb gyerek voltam. Fiam, Alföldy Gábor kerttörténész, menyem, Ecsedy Anna pedig művészettörténész. Fiam édesanyja, Tóth Emőke magyar-történelem szakos tanár volt. Elmondható tehát, hogy a bölcsészet egyenlített a családban.

– Kétszer is sikertelenül jelentkezett egyetemre. Mi volt ennek az oka?

– Először 1957-ben futottam neki: magyar–angol szakra akartam menni. Nem vettek föl, mert egyesek láttak az utcán nemzetőr karszalaggal, Mauserral a vállamon. Következő kísérletem a Képzőművészeti Főiskola felvételi vizsgája volt. A rajzolás vonzott, a felkészülésben osztálytársam, Pohárnok Mihály (ma kiváló dizájnszakember) segített, de érvényesült a nagy számok törvénye: nyolcszáz jelentkezőből mindössze harminc került be. Reménytelen pró-

bálkozás volt, ráadásul korábban elsportoltam az időt.

– Milyen sportot űzött?

– Tizenötől tizenhét éves koromig versenyszerűen úsztam. Hajtottam, mint a güzü, csekély eredménnyel, de életre szóló lecke volt az is. Edzőm Németh János – Jamesz bácsi – volt, Los Angeles és Berlin olimpiai vízilabdabajnoka. Ha gyöngé időt úsztam, azt mondta: „Nem baj, kisöreg, eleinte nekem se ment az úzás. Ha lemaradtam, a víz alatt kisírtam magam, és gyúrtam tovább – egyszer még a rekorderünket, Bárányt is lehagytam egy házi versenyen.” Ez jól jött az életben, mert többször voltam vert helyzetben. Ötvenhat őszén hagytam abba az úzást: Jamesz Spanyolországba ment a forradalom alatti tevékenysége miatt. Azt hiszem, van benne szerepe, hogy ma ilyen jók a spanyolok a sportágban: a hatvanas években tudtommal válogatottjuk edzőjeként is működött. Utoljára Karinthy Ferencről, volt játékosársától hallottam róla – odakint találkozott vele.

– A nemzetőrködés csupán afféle romantikus ifjúkori nekibuzdulás volt, vagy komolyabban is nyomot hagyott a lelkében és a gondolkodásában 1956?

– A háztetőkről orvul lövöldöző ávéhások miatt jelentkeztem a nemzetőrségbe a Vadász utcai rendőrör-

sön. Eggyel sem találkoztam szerencsére, de a Roosevelt téri Belügyminisztérium épületének tárgyalótermében láthattam a fejvesztett sietséggel átöltözött ávosok összegyűrt, kifordított mundóját, s rengeteg konyakos- és pezsgősüveget. 1944 karácsonya felé a nyilasok orgiáztak így esténként pasaréti tanyájukon, akkori szomszédunkban, a kötelező első-tétítés ellenére... Az ötvenes években az iskolában a meggyőződéssel ellentétes tanok felmondására neveltek. 1956 nevezetes tizenkét napján hirtelen feloldódott ez a kényszer és ez a feszültség. Élveztem az igazmondás ízét. A harcok elültével rám tört a kétségbeesés, hogy minden a korábban megszokott mederben folytatódik majd. Később, amikor irodalmár lettem, Illyés vezetett rá, hogy miként mondjak ki tilos igazságokat. „Kanyarogni kell, mint az út, mint a kígyó” – írta. Az 1957-es hadiértségi után több szakmában is próbálkoztam, s mindenhol érzékeltem, hogy az emberek nem mernek megnyilatkozni: azok is csak később, akik a másik oldalon álltak. Egy kedves versem pontos képet adott erről a korról: „Ország lappangott itt, mikor nem vala ország” – írta Csanádi Imre *Egy hajdani templomra* című remekében. Honvédeinket vöröskatonának öltöztették, tiltották a *Himnusz*t, a Kossuth-címert (én ma is ahhoz ragaszkodom), és szorgalmasan dolgoztak a káderek. Mégis folytatódott az élet, amely hol itt, hol ott dugta ki leveleit a réseken.

– *Ez az élet azonban önnek egyelőre nem nyújtott értelmiségi távlatot: tizenegy éven át fényképészként dolgozott. Utólag ez is szimbolikus előképeknek tetszik: akkor a látványt*

rögzítette, azután pedig az esztétikai élményt...

– Az MTI-fotóhoz kerültem 1958-ban. Laboráns lettem: nagyméretű nagyításokat készítettem műszaki és riportfotókról. Néme-lyik még ma is látható: történetesen Eszterék iskolájában is van néhány a folyosón Kodály Zoltánról.

„Szüleim” (harmincas évek közepe)

– *A szépirodalom nem is kísértette?*
– Olvasó gyerek voltam; barátommal megbeszéltük olvasmányainkat. Ez az érdeklődés fényképész korszakomban sem lanyhult. Az amerikai irodalom nagy divatját éltük: faltuk Dreisert, Hemingwayt, Steinbecket, Sinclair Lewist, Faulk-neret, Dos Passost, Millert, Mailert, Irwin Shaw-t, Irving Stone-t és a töb-bit. Későbbi kedvencem Bellow, a *Herzoggal*. Az ő intellektuális, elidegenedést feltáró prózájának folytatását nem látom Amerikában.

– *Írni nem akart?*

– Dehogynem; költő szerettem volna lenni. Biztatást kaptam olyanoktól, akiknek sokat adtam a véleményére, s meg is jelentek verseim. A Kortárs együtt mutatott be Utassyval s más pályatársainkkal. Először egy lánynak szerettem volna imponálni a költeményeimmel (ami persze sztereotípa, sok költőnél előjön), de legalább nem szerelmes versekkel ostromoltam.

– *Mikor mondott le a poézisről?*

– Nem volt ilyen határozott pont. Benjámín László beszélt rá, hogy ne csak verset, hanem kritikát is írjak. A Kortársnál sokat elfogadott a verseimből, s ott még működött műfaji kettősségem. 1969-ben kritikusként kerültem az *Élet és Irodalom*hoz. Ott az volt a vélemény, hogy a versírás ronthatja a kritikus hitelességemet. Akkoriban barátkoztam össze az idős Komlós Aladárral; ő mély benyomást tett rám. A szomszédunkban lakott Óbudán, és sokat lévén egyedül, szívesen cserélt eszmét velem. A kritikát magasabb rendűnek tartotta még az irodalom-történet-írásnál is,

noha Vajda-monográfiája fontos mű. Miután *Az új magyar líra* című esszékötete megjelent a nyugatosok-ról 1928-ban, ő is abbahagyta a versírást, eltekintve egy-két öszkikétől. Megragadott a szigora önmagával szemben is. Az ötvenes években is a tisztesség mintaképe volt. Rengeteg szeretet szorult belé, de ha valami nem tetszett neki, nem volt pardon: megírta.

– *Őn nem ilyen...*

– Nekem nagyon imponált Komlós Aladár, de éreztem, hogy ez nem az én utam. Nekem semmilyen örömet nem okoz megírni, ha a versek rosszak. Utálom a rossz verseket. Hibáikra szívesen figyelmeztetek jó szerzőket, de „levágó” kritikákra nincsen hajlamom. Illyés intelmét fogadtam meg: a kritikus legyen költészetpárti. Lehet, hogy a könnyebbik lehetőséget ragadtam meg azzal, hogy rá hallgattam. Nem rejtem véka alá, ha valami nem tetszik, de a káros tendenciák szóvá

tételét a saját szempontomból főként publicisztikai feladatnak tekintem. Az a szerep jutott nekem, hogy a líraellenesség korábbi éveiben vitába szálljak a kortárs költészet jelesei (Weöres Sándor, Nagy László, Illyés Gyula, Marsall László, Bella István, a Kilencek és külön Utassy József) elleni támadásokkal, s ezért van, aki harciasnak vél. Talán az is mond valamit, hogy kiről nyilatkozom meg gyakran, és kiről még elvétve sem.

– *Ha már itt tartunk: irodalmi értelemben milyen elementáris hatások érték?*

– Sokféle befolyás ért, míg a magam útját kerestem. A hatvanas években Lukács György, az egzisztencialisták, még a buddhizmus is vonzott – végül is a józan racionalitás győzött: erre van alkati hajlamom. A hazai kortárs irodalomból többféle hatás ért egyforma súllyal. Először a szocializmus etikai megújulásáért harcoló íróké: Benjámín Lászlóé, Déry Tiboré, Tamási Lajosé. A széle-

„Anyám Gyöngyi lányommal” (1961)

sebb értelemben vett népi irodalom Illyés Gyulától, Németh Lászlótól a Csanádi Imre – Juhász Ferenc –

Nagy László – Csoóri Sándor – Tornai József – Tóth Erzsébet nemzedékéig és számos nemzedéktársamig. A polgári humanizmus néven „túrt” kategóriába utalt költők – Weöres Sándortól, Kálnoky Lászlótól, Vas Istvántól, Rónay Györgytől, Pilinszky Jánostól, Rába Györgytől ugyancsak a velem egyidősekig. A modernizmus is megfogott, Kassák Lajostól Tandori Dezsőig, Marsall Lászlóig, Tolnai Ottóig. Tamkó Sirató Károlyt is szerettem. Az esszéírók is mindennapos olvasmányaim: Szerb Antal, Németh László, Gyergyai Albert, Németh G. Béla, Domokos Mátyás, Gyertyán Ervin, és többen a felsorolt költők közül. Őket az ideológiák fölöttinek érzett irodalom folytatójának tartom, s ebben még nem rendítettem meg semmi. Azt szeretném, ha utódainknak is lennének ilyen ideáljaik, nemcsak a popgitárosok között, hanem a szellemi életben is; művészeinket, a különböző tudományok művelőit, módjával sportembereket is ideértve.

– *Kritikusként meglehetősen termékenynek tartják...*

– Négy évtized alatt temérdek könyvkritikát, életmű-bírálatot és néhány monografikus pályaképet is írtam. A szorgalom önmagában nem erény, de példaképeim között akadnak olyan kritikusok, akik évtizedeken át legendásan termékenyek voltak. Ilyen például Rónay György, Németh László vagy Schöpflin Aladár. Rendszeres irodalmi szemlézésük elméleti felkészültségen alapult és nagyfokú megbízhatósággal párosult. Nem annyira irányzatos, mint inkább minőségesztétikai alapon álltak. Írásaikból összeáll a kor teljességérzetet keltő irodalomtörténeti folyamata. Mindhárman a múltra is kiterjesztették munkásságukat, és egész irodalmunkról képet adtak. Magam is kalandoztam az elmúlt évszázadok szerzői között, de az ő nyomukba nem léphetek. Be kellett érnem azzal, hogy

szétszakadásra hajlamos kortárs irodalmunkban a szokásos előítéletek nélkül keressenem az értékeket.

„Anyai nagyapám, Halmy Ferenc, a Nemzeti Színház színésze” (1880 körül)

– *A tekintélyes életművére pillantva szembetűnő, hogy gyakrabban ír a líráról, mint más műnemekről. Miért ez a pozitív diszkrimináció?*

– Kedvenc regényeim, novelláim, drámáim éppúgy vannak, mint kedvenc verseim. A testvérműfajokról nem is beszélve. A vers mégis az első helyen áll: elsősorban lírakritikus vagyok. A költészet végeláthatatlan gondolati távlatokat nyit: láttat, érzékeltet, zenél, sűrítve tartalmazza a nyelvi kifejezés maximumát, és rengeteget mond az emberről. „Ideket idegszálaival a szél” – Csoóri Sándornak ez a metaforája prózában elképzelhetetlen: ember és természeti-társadalmi világ, haza, személyes szenvedély és kartézianus szabadságfogalom (hogy tudniillik a szabadság az általunk választott kötöttségekben valósul meg) ilyen szoros egységet csak versben alkothat három-négy szóban. Gyerekkorom óta éltető erőt adott nekem a *Családi kör*, *A walesi bárdok*, az *Egy gondolat bánt engemet*, a gimnáziumban az *Előszó*, *A vén cigány*. A *Mint különös hír-*

mondó se maradjon említetlen. A sor nagyon hosszan folytatható. Tizenegy évesen megkérdeztem anyámat, melyik a legkedvesebb verse. Azt felelte, Adytól a *Szent Margit legendája*. Ez a kedvencem ilyenformán családi örökségem. Pedagógus nagynénémnek, Tanay Magdának elsősorban Radnótit köszönhettem. Az igazi József Attilához főként Gyertyán Ervin vezetett el. Versekről gondolkodni jó.

– *Mindebből mintha az csendülne ki, hogy a kritikus élete egyfajta nászmenet, és köze sincs a kanonizálási versenyfutáshoz...*

– Nászmenetről azért nem beszélnek, mert feleségemről, Dobozi Eszterről nem írhatok nyilvános értékelést. A magamfajta ember mégiscsak kritikus lény. A világgal szemben is az. De a költészet engem inkább gyönyörködtet. A társadalombírálatban a költők partnere vagyok. Verseiket, ha lehet, a társadalmi manipuláció elleni publicisztikára fordítom. A manipuláció a médiától a reklámig ezer csáppal akarja megragadni az embereket, s a közvetítők többnyire befolyásolhatóbbak az íróknál. A kanonizált névsorok elvtelen ismételtetése, fontos művek agyonhallgatása is manipuláció.

– *A szavaiból úgy érzékelem, hogy valamiféle normativitás jegyében háborodik fel.*

– Jelenségek irritálnak. Alapvető emberi igényeket, értékeket vesznek semmibe a korszerűség nevében, mert nem divat írni róluk. Az újítás nem nélkülözheti a tagadás mozzanatát, de amit a régi helyébe hoz, annak valamiben meg kell haladnia a korábbi értéket. Amikor Nagy László azt írta: „vége a lírai fényűzésnek”, akkor a korábbi költőknél több fényt, mágikus energiát hozott a fényűzés helyébe, s így volt újszerű.

– *Mi készíti a mai és a mindenkor költőket arra, hogy újszerűek, egyúttal maradandóak legyenek?*

– Az örök dolgok utáni vágy akkor is megvan az emberben, ha sejtji: ma ő áll a tegnapiak helyére, de holnap már mások vágnak elébe.

„Apámmal 1958-ban”

Ady megdöbbenően fejezi ki ezt a sejtést *Aki a helyemre áll* című versében: megátkozza legmúltabb utódát: „Álljon el a szive, / Süketen tétovázzon, / S ha tud majd asszonyt lelni, / Ne tudja megölelni.” Ha babonás volnék, azt mondanám, József Attila ennek köszönheti végzetetlen szenvedéseit. A halhatatlanság vágya olykor félelmetes, démonikus. Legjobban Weöres szelídítette meg.

– *Helyeselhető-e a költői halhatatlanságnak az a formája, hogy egy időben költők arcképét helyezték el pénzeinkben?*

– Szerintem nem. Aggódva vártam, hogy József Attila is fölkerül valamelyik címletre, de annyi jó ízlés azért volt a bankároknak, hogy

egyik legszegényebb költőnkől ne üzzenek csúfot.

– *Már Ady azt írta, hogy „minden Egész eltört”; s azóta csak sokkal rosszabb lett a helyzet az etikum és esztétikum esélyeit illetően. Ön mégis optimista?*

– Ady a lélek szükségét hangsúlyozta az Egész iránt, jelezvén, hogy veszélybe került. A rosszat tudatosítani kell, hogy megváltoztathassuk. Ez nem optimizmus: realizmus.

– *A XX. század azonban mintha némiképp a költészet szárnyait is visszametszette volna...*

– Intő jel, hogy Franciaországban, a költészet hazájában mennyire visszatorzult a líra. Ez a tendencia nálunk is érezhető, de még nem tartunk ott, ahol a franciák. A hagyományosan mostoha költősors ma a közönség elvesztésével súlyosbodik. Néhány éve kitűnő költő könyvét mutattam be, írd és mondd, háromfős közönség előtt. Ez arra int, hogy kritikusként tartozom „ellenállhatatlan” érdek-

lődést kelteni az érdeklődőkben az általam jónak tartott költészet iránt. Nagy költői művek születtek nem is oly régen, és sokuk visszhang nélkül maradt.

– *Vagyis nincsen remény?*

– Hadd válaszoljak erre egy sokat emlegetett idézettel. Nagy László tette fel a kérdést, hogy „Ki viszi át a szerelmet?” – és mindmáig indulnak költők azzal a kimondatlan válasszal, hogy „majd én”. A jóra való hajlandóságról van szó. Ez nem konzervativizmus, hanem kívánság, hogy arra használjuk a verset, amire kell. Manapság hajlamosak egyesek dekonstrukciónak becézni a destrukciót. Holott a hagyományt nem rombolni és feledtetni kell, hanem újraértelmezni.

– Nem gondolja, hogy a kanonizálási dühöt is ez az újraértelmezési kényszer táplálja?

– Nálunk ötven éven át hazudtak, s az értéket összekeverték a talmival. Két-három nemzedék nőtt fel így, s a mulasztást pótolni kell. A jó irodalom nagy része fölfedezésre vár, akárcsak az új költői és prózairói nemzedék. Az útból klasszikusokat – Petőfit, Illyést, másokat – eltaszító posztmoderneknél berlini falat emeltek a sokaság életérzésének megszólaltatói elé. Révaiék dekadensnek bélyegezték Babitsot, Kosztolányit, s eltorzították Adyt, Móriczot, József Attilát. A nyolcvanas évek irodalmi kánonja – a centrális helyzetű média támogatásával – le akart számolni több klasszikusunkkal, s alig foglalkozott Weöressel, Szentkuthyval, Vas Istvánnal, s hosszadalmas volna felsorolni, hogy még kikkel. A hetvenes évek óta vitatott zseniális alkotóinkról, Juhász Ferencről, Tandori Dezsőről sem alakult ki elfogadható mérleg. Hozzávetőlegesen sem sikerült még rendet tenni az értékek és – Weöressel mondva – az irodalmi „pillanatszergyarak” termékeinek káoszában.

– Valamilyen rend csak kialakult. Vagy nem?

– A társadalom változásai nem csapódnak le az irodalmi stréberek által szentesített művekben. Elterjedt az a tézis, hogy az irodalomnak most már nem kell többet a társadalom gondjaival foglalkoznia, mert megoldja azokat a politika és a publicisztika. Láttuk, látjuk: nem oldja meg. Egy ilyen eszement politikai közegben csakis a költők képesek tiszták maradni, ezért szükség van a meglátásaikra. Ehelyett ostoba kinyilatkoztatásokat és szajkózásokat hallok.

– Erre mondják – párhuzamosan a piacvállás megfellebbezhetetlen dogmaival –, hogy a költő váteszi szerepe a múlté; a lángoszlop elfüstölt.

– A hetvenes-nyolcvanas években a stílári kérdéseket összekeverték a valósághoz való viszonyal. Az antivatesz-dogma értelmében nyugodtan írhat a költő langyos verseket, mert a parlament urai meg a vezércikkírók majd megmondják az igazat. Közben, ha jól megnézzük Illyés rezignált kései verseit, Nagy László Vidám üzeneteit és harangszavú búcsúverseit, ők maguk is „antivateszek” voltak már.

– Jól értem, hogy ellenérdekelt csoportok csalárd módon az irodalomtól próbálták hatásköröket elvonni?

– Igen. Ez voltaképpen Aczél György ötlete, aki a maga módján még felvilágosult embernek is volt mondható. De ő a kútfeje annak a modern manipulációnak, hogy a magyar írók ne politizáljanak. Korábban Révaiék az ismert Arany János-idézetre hajazva megfogalmazták a fősodor- vagy fővonal-elméletet, Aczél pedig depolitizálta az irodalmat. Ekkor jött el az „antilíra” idéetlen divatja.

– Vagyis a mostani „antipolitikusok” Aczél köpönyegéből bújtak ki?

– Amennyiben szabadságharcaink, az 1937–38-as Márciusi Front, a szárszói találkozók, az 1956-os forradalom, a Petőfi Kör hagyománya és a költői igazmondás ellen munkálnak, akkor vele vállalnak közösséget. A preferált irodalom elveszítette társadalmi jelentőségét, és roppant elégedett önmagával. A kommersz irodalom pedig korlátlan úr a terepen.

– Korábban a szocreál a formalizmus ellen is harcot hirdetett...

– A formalizmus buta szitokszó volt, mert ezzel a zenei talentum vagy a képi fantázia szabad kibon-

„Balatonederics (1980); jobbról: Nagy Gáspár, Galsai Pongrác, én, Lázár Ervin, Vathy Zsuzsa, előttük Lázár Fruzsina áll; Csurka István, Csurka Istvánné, Sárosi Lászlóné, Csák Gyula, Sárosi László, Galsai Pongrác két hölgy-hozzáértője; guggol: Csák Gyuláné. A guggoló gyerekek Csákék, Csurkák, Galsaiék és Sárosiék fiai”

takozását bélyegezték meg a lírában. Sokkal inkább a sematizmust illetve volna meg a formalizmus megnevezés, hiszen uniformist, azaz formaruhát írt elő.

– *A depolitizáltság vákuuma arra is jó volt, hogy a kritika helyére kritikának látszó tárgy nyomuljon be, agresszíven unalmas apparátusával az értéktelent értékessé stilizálva?*

– Az irodalmi köztudatban nem állt helyre a folyamatosság. Az alkotók a nyugatosok, a népiek, az avantgárdok és más elődök munkáját folytatták, megújították és kombinálták, ám az esztéták hangadó része másra való, a magyar irodalomtól és társadalmi valóságunktól idegen elméletet erőltettek rá literatúránkra. Vitafórumok nincsenek, ellenvélemények és inspiráló cáfolatok nélkül kell kifejtennem, hogy miért látom a korszellem hű vagy téves kifejeződését egy-egy fontosabb életműben.

– *Mit lát a mai irodalomképünk legnagyobb gondjának?*

– Dacolok azzal az állítással, amelyet a művészetirányítás Aczél György-i korszaka óta hangoztat egy hangos kritikusi gárda. E szerint a posztmodern korszakban a próza „lekörözte” a lírát, mint valami gokartversenyen. Hangoztatói nem néztek utána, hogy a lírában már régóta élt ez az irányzat, anélkül, hogy így nevezték volna. Holott Weöres Sándor, Kálnoky László, Somlyó György, Tandori Dezső, Szilágyi Domokos, Páskándi Géza, Orbán Ottó, Marsall László és mások műhelyében már régóta meghonosodott ez a viszonyulás a hagyományokhoz. Közben tovább éltek más költői stílu-

sok, észjárások is, mégpedig életképesek: olyanok, amelyek ma is töretlenül vannak jelen számos költőnk – Ágh István, Buda Ferenc, Csoóri Sándor, Csukás István, Gergely Ágnes, Tornai József, Rába György, Utassy József – és mások műveiben. Egy-egy kritikusról megállapították (a televízióban megszólaló Radnóti Sándorról, tudós vitafelemlről nem hiszem, hogy csupán szót tévesztett): a nyolcvanas években Balassa Péter *megcsinálta* a posztmodern magyar prózát. A hátam borsózik ettől: nem is az a fél tucat író, hanem az irodalmár „csinálta meg” a posztmodern irodalmat. Mintha Ignotus csinálta volna meg a Nyugat lírai forradalmát, Németh László a népi irodalmat, Czine Mihály pedig Nagy László és Juhász Ferenc imá-

1847-es kritikájáig többre tartották a sajtóban, mint a szabadság költőjét.

– *Említette a folyamatosság hiányát, amely lényegében a tradíció válságáról tudósít. Kinek kellene foglalkozni a folytonosság kérdéseivel?*

– Léteznek erre szakosodott intézetek, ám az irodalmi sajtó is foglalkozhatna ezzel, az írókkal együtt. Kulturális újságírásunkat felerészben kirekesztettnek és így szegényesnek látom. Érzékelem a diszkontinuitás jelenségeit, de mint elvi szükségszerűséget elutasítom. Az irodalom egyetlen dialektikus térben létezik, minőségi ugrásokkal, korszakváltásokkal. Ezek egészséges törekvések, amelyekbe a jelenségeket regisztrálók nem avatkozhatnak bele egyoldalú elveikkel. Az ilyen beavatkozások révén lesz aztán

Illyés egyesek szerint a Kádár-korszak ellenzékéből a Kádár-korszak „reprezentánsa”.

– *Lát esélyt konszenzusra, valamiféle közös irodalomelméleti minimumra?*

– A poétika általános szabályai is közelebb vihethének minket a konszenzushoz. A poétika szakértő Szepes Erikával vagy a régebben kultúrpolitikai ellenfelemnek számító Szerdahelyi Istvánnal hamarabb közös nevezőre jutnék, mint a posztmodernekkel, mert ellenőrizhető fogalmakkal dolgoznak. De vég-

„Finnországban, Rovanieminél az északi sarkkörön” (1972)

szát. Fontos az értékiválasztó és ízlésorientáló kritika, de nem *csinálhat* irodalmat, legfeljebb divatot és ízlésdiktatúrát. Ha a kritika *csinálná* az irodalom korszakait, akkor ma nem Petőfiről, hanem Hiadorról neveznének el mindenhol teret vagy utcát – őt ugyanis, Eötvös József

lényeghez való viszonyulás lehetne a kiindulópont. A lét legfontosabb tartalmihoz való viszonyulás – ilyenek az élet, a halál, a szerelem, az utódokról való gondoskodás, az átadandó értékek, magyarságunk és emberségünk. Az idő felgyorsulása arra szorít bennünket, hogy észrevegyük a maradan-

dót. Ezért fontos a műveket tanulmányozni: miképpen kapnak bennük új erőre az értékeink.

– *Ez volna a szellem emberének elhivatása?*

– Mint a pedagógia híve, azt vallom, hogy az embereket saját magukra is meg kell tanítani. Negyvenötben a magyarok többsége parasztember volt. Létezik, hogy ne érdekelné, József Attilával mondva, a „mai magyarokat” saját eredetük? A paraszti hagyományokból sok minden átörökítendő: a természetben való létezés, a munkaerkölc, a folklór. Jó modell Márai Sándor viszonyulása is, persze a saját osztályához, a polgársághoz: bírálta ugyan (mint Móricz a parasztot), de vonzóvá is tette. Mindenekelőtt persze az írás művésze volt. Attól válik fontossá valami a műben, hogy jól van megírva.

– *Lehetségesnek tartja-e a párhuzamos irodalmi kánonok összefésülését?*

– Magyarországon sajnos, sok minden nem érintkezik egymással. Tragikusan elvált életünkben a nemzet és az emberi jogok kérdésköre. Fiatalabb koromban olykor úgy éreztem, közeledett egymáshoz ez a kettő, de csak rövid időre találkozott össze. A gondok rendszerint előítéletekből, bizalmatlanságból, történelmi múltunk rossz megemésztéséből és felejtéséből következnek. Némely értékeket a felületes irodalmárok olyan szerzőktől kérnek számon, akik másra hivatottak. Weöressel például gátakat akartak áttöretni. Közös érdek volna, hogy a felek legalább az alapkérdésekben szót értsenek egymással: irodalmat akarunk-e, vagy érzéketlen esztéták ricsaját?

– *Aligha kerülhető meg az esztétika kulcskérdése: voltaképpen mi a stílus?*

– Két képzőművészeti példát mondok. Hollósy Simon *Rákóczi-induló* című festményén a csatába vonuló seregben kamasz jobbágyfiúk, régi mundért öltött, fehér hajú

„Eszterrel, Bahget Iszkander fotóművésznél” (2005)

veteránok és asszonyok láthatók. Szegényes öltözékük nem Rákóczi, hanem a festő korára utal. Az arcok elmosódnak, de gyarlóságaival együtt minden alak egyéniség. Nem „szép” ez a mű, de kifejezi az eszmét, amelyet Hollósy dédelgetett magában: azt, hogy a magyar nép – nem az idealizált, hanem a tényleges magyar nép – képes arra, hogy kezébe vegye sorsát. Nagy festmény ez a szememben: érvénye mára is kiterjed. Másik példa: huszonöt-harminc éve lehet már, hogy egyik este betértem egy ferencvárosi sörözőbe. A felszolgálónők egységes blúzt viseltek, világos alapon jellegzetes, színezett ábrákkal. „Nem Szabados Árpád tervezte ezt a textílt?” – kérdeztem a tulajdonostól. „De igen” – válaszolta. „Talán ismeri a mestert?” – kér-

dezett vissza. „Személyesen alig, de láttam már tőle képeket” – mondtam. Ha egy festő képes önmagát adni, annyira, hogy kapásból fölismerjük, akkor elmondható: van stílusa.

– *Az ön stílusa tüntetően szabatos, nem él az irodalomtudomány sokszor köldöknéző tolvajnyelvével. Talán nem volna képes rá?*

– Parodisztikus céllal minden bizonnyal, hiszen ha *Koppintasok* című kis kötetemben már megpróbáltam néhány tükörjátékot, ez sem jelentene megoldhatatlan feladatot. Egy rólam írt paródia így kezdődhetne: „A. J. arról nevezetes, hogy képes összefüggően beszélni az irodalomról anélkül, hogy kiejtené az *intertextuális* és a *narratíva* szót.” Komlós Aladár szerint művészi igénnyel kell írni, de legalábbis tisztességes hírlapírói tudással. A szaksargon ügyében amúgy nem vagyok illetékes, nem lévén egyetemi ember. Ha

tanítanék, talán a nyíregyházi főiskolára kíváncsoznék, Jánosi Zoltánéhoz: ott jól megfér az irodalom és a tudomány. Ott jól tudják: a teóriák külföldi példákra épülnek, és itthoni művekre csak nagy általánosságban alkalmazhatók. Mosolyogtató, ha az importált elméletet a kritika aprópénzére váltják. Ezt már csak a magyar nyelv iránti tiszteletből is kerülném.

– *Ön is a műalkotás igényével írja kritikáit?*

– Ez így nagyképszerűség volna tőlem, de a gépbe vert kritikának nem vagyok híve. Többször neki kell futni, ízlelgetni az olvasott szöveget is: hátha elsiklottam valami fölött vagy félreértettem valamit. A spontánságot inkább a szépirodalomban érdemes imitálni.

– *A Koppintások irodalmi paródiáit és utánavatát is kritikai szándékkal vetette papírra?*

– Nem kritikának szántam őket, inkább stílusgyakorlatok ezek, a que-neau-i és nem a „bereczjánosi” értelemben (lásd a politikai írószövetségi felszólalását 1986-ban). Tudok-e olyan módon írni, mint valaki más? Ez egyrészt mulatságos, másrészt hasznos. A színes alkotói módszéréhez hasonlít, a mások megértésén alapul.

– *Általában véve van-e helye a kritikában a humornak?*

– Ha úgy adódik, igen. Az irónia az ítékezés fanyar tompítása, finomítása.

Amennyiben harmónia van a bíráló és a bírált mű között, ez derűs humorral is kifejezhető. A kritikus jól teszi, ha él a számára kínálkozó befogadói élményekkel: éljen a háborgástól a nevetésig minden odaillő eszközzel.

– *A monográfia – s ebben tisztelettel vitatkozom Komlós Aladárral – mégiscsak a kritikai teljesítmény felsőbb foka. Hogyan alakul ki egy ilyen virtuális író–kritikus páros? Alkalom szüli a monográfiászerzőt?*

– Vannak személyes szempontok a választásban, de van objektív szükséglet is: bizonyos szerzőkről évtizedekig késik egy használható monográfia. Ezt pótolni kell. Fontosak a meglévő hajlamok – de ha jó és újszerű mű kerül elé, óhatatlanul alakítja ízlésemet. A minőség ereje minden béklyót levet. Klasszikusainkat korszakról korszakra újra kell értelmeznünk, és csak jóhiszeműen érdemes közelíteni kortársainkhoz.

– *Miként választ témát vagy alanyt az irodalomtörténész? A feladat találja meg, vagy ő a feladatot?*

– Mindkettő érvényesül. József Attiláról régebben rengeteg hülyeséget olvastam, ennek ellenére nagyon szerettem és mind jobban meg akartam ismerni. Máshogyan közelítettem például Csanádi

„A kecskeméti Katona József Könyvtárban, az Illyés-könyv bemutatóján Orosz László irodalomtudós, Eszter és Buda Ferenc társaságában” (2003)

Imréhez: az ő *Írott képei* abszolút tárgyyszerűek, nagyítóval hajol a téma fölé – mégis ki tudja fejezni saját életérzését, sőt a maga korát is. Csanádi műveiben benne érzem a magyar évszázadokat. Olyan víziót ad a magyarságról, hogy csupán Arany Jánoshoz tudom hasonlítani. Ez az érzés azonnal megcsapott, ahogy az *Ördögök szekerén* című kötetét egy könyvesboltban a kezembe vettem 1964-ben. Kálnoky László azt mondta egyszer Arany Jánosról: tévedhetetlen volt a nyelvben, a költészetben. Én ugyan ezt mondom Csanádiról.

– *Már megint az a fránya kánon: mintha kisebbségben volna ezzel a véleményével...*

– Nem baj, ha azt mondják valakiről (például Nagy Lászlóról, Juhászról vagy Csoóriról), hogy nagyobb költő Csanádinál – de végre őt is vegyék észre, ismerjék meg, és úgy döntsenek, nem arról, hogy ki nagyobb vagy kisebb, hanem hogy érdemes-e tanítani őt.

– *Másik kedveltjének, Kálnoky Lászlónak is mostoha utóélet jutott...*

– Igen. Az 1942-es *Szanatóriumi elégiáját* Kemény Simon külön cikkben köszöntötte, de 1957-ig nem adták ki, és elfeledkeztek róla. Akkor, a forradalom utáni kavargásban jutott csak újra kötethez, amikor – mivel a kiadókban nem állították le az október előtt megindított folyamatokat – még börtönben ülő költők kötete is megjelenhetett. Aztán „rájöttek”, hogy Kálnoky polgári és dekadens. Ki tudja, mi lett

volna, ha Vas István nem írja meg róla *Gyógyító pesszimizmus* című esszéjét. Olyan szolgálatot tett ezzel Kálnokynak, mint Illyés Gyula Szabó Lőrincnek a *Boncoljuk-e magunkat elevenen?* című írásával az ötvenes években. Az optimizmus hiánya akkoriban bűn volt, mert a költő, úgymond, megvonta bizalmát a kommunista jövőtől. Átokszó volt a pesszimizmus, Vas István ezt hári-totta el Kálnoky feje fölé.

– *Véletlen, hogy két gyakorló költőt hozott fel kritikai példának?*

– Mondok egy harmadikat. Várady Szabolcs írt egy közös kritikát 1972 táján Tandori Dezsőről és Petri Györgyről. Az is bravúr volt: egy alig túrt s egy kisvártatva tiltott költőről szólt elismerően. A jó kritika ellenállhatatlan, mert legyőzi az előítéleteket.

– *Sokan nem értik Benjámín László életművéhez való vonzódását...*

– Ahhoz a generációhoz tartozom, amelyeknek 1956 alapélménye volt. Negyedikes gimnazistaként aránylag

jól felfogtam az eseményeket. Kortárs lírával csak a hatvanas években kezdtem el foglalkozni, s ekkor találkoztam Benjámintól költszetével. Ő kifejezte azt a hatalmas belső meg-tisztulást, amit a szocialista értelmi-ség egy része átélt. Családirag nem volt közöm a szocializmushoz, de elemi élményem volt, hogy vannak, akik képesek a morális megújulásra, s mint Nagy Imre, az életüket áldoz-zák érte. Csanádi, Benjámint, Tamási Lajos – mind nagyimreisták voltak. Tamási volt az egyedüli, aki nem hagyta abba az írósztrájkot. Tiszteltem a megtörhetetlenségét, noha már ismerhette Illyés nehezen cáfolható mondatát, mely szerint „minden mű egy-egy szabadsághar-cos”. Ez mégiscsak több a dacos hall-gatásnál. Benjámint meg is írta vers-ben a Tamási-féle gesztust. Afféle Hány János-vers, *A világ végén* a címe, és Tamási nevét is belefoglalta: „Kétszáz ellen kétszázézer, de Lajos haláláig kitarzott.” A kétszáz volt az írószövetség Petőfi Köre, a kétszáz-ézer a szovjet megszálló sereg.

A revizionista mozgalom adta azo-kat a költőket, akik előkészítették 1989 szellemi harcait. A nyolcvanas évek közepétől is azt vártuk, hogy jön egy új Nagy Imre...

– *Neve is volt neki?*

– Pozsgay Imrében bíztam, de őt félresodorták az ellene összefogó antidemokraták. Ígéret volt Németh Miklós is – ő viszont „rühellé a pró-fétaságot”, megfutamodott.

– *Szakmai életének több mint húsz éve az ÉS-hez kötődik. Milyen emlékeket őriz róla?*

– Hatvankilenc őszén kerültem oda, az egyetem esti tagozatán szer-zett diplomámnak és a *Fiatal kritiku-sok fórumában* közölt írásaimnak köszönhetően. A főszerkesztő Nemes György volt, helyettese Garai Gábor, az olvasószerkesztő Faragó Vilmos. Ma már elképzelhetetlen, hogy olyan sokszínű együttes dolgozzon egy szerkesztőségben, s olyan jó légkör-ben, mint akkor és ott. Nagy László, Lázár Ervin, Mezei András, Csák Gyula, Kardos G. György, Lengyel Péter, Abody Béla, továbbá a börtön-

viselt ötvenhatosok: Varga Domokos, Zelk Zoltán, Pintér Tamás, Molnár Zoltán, egy ideig Eörsi István. Félig-meddig még Cseres Tibor is belső munkatárs volt. Idővel odakerült Gyertyán Ervin, Varjas Endre, Gergely Ágnes, Szász Imre, Száraz György, Bella István, Veress Miklós, Bertha Bulcsu, Szále László. A tapasztalt Nemes Györgyöt 1973-ban a vezetésre termelt Jovánovics Miklós követte a főszerkesztői posz-ton. Őt Aczél távolította el tíz év után: „túl jó” lapot szerkesztett. A fel-soroltakkal és a kifejejtettekkel is baráti vagy legalább jó kollegiális viszonyban voltam. A nézetbeli ellentéteket ki lehetett egyenlíteni – néha egymással is vitáztunk a lapban.

– *A jelenből visszatekintve elég nehéz átérezni a hetilap akkori jelentőségét. Önnek kik a legemlé-kezetesebbek abból a csapatból?*

– A bőség zavarával küzdök. Nagy László vagy Lázár Ervin jelenléte felejthetetlen. Említhetném a Száraz György és Mezei András által szerve-zett vitákat a társadalmi életről.

„Veránka (2001); balról áll: Fekete J. József, Eszter; én, Pécsi Györgyi, Füzi László, Palócz Attila, Nagy István (megyei önkormányzat), Gion Nándor, Gálfalvi György; guggol: Tóth Erzsébet, Pintér Lajos, Buda Ferenc”

„Fiam, Gábor és menyem, Anna az esküvőjükön”

Példaként hozhatom fel Bertha Bulcsut is, akinek a kvalitásai mai szemmel is vitathatatlanok. Gyönyörűen dühöngött a hiánygazdálkodás jelenségein. Nekem, esztétának legalább ekkora élményt jelentettek írói erényei: tömören, a tömondatok evidenciájával tudta tökéletesen érzékelteni a minőségellenes társadalom jelenségeit és előlotti indulatait. Saját rossz közérzetével fejezte ki az egész ország rossz közérzetét. A modernista versekről vagy a népi kultúráról folytatott vitába magam is bekapcsolódtam.

– *Bella Istvánnal egymást váltva gondozták a versrovatot. Őt később magam is szerkesztő társamnak tudhattam itt, a Magyar Naplónál.*

– Ahogy már megírtam, főmunkatárssá való kinevezésekor én Nagy László örököséként tekintettem Bellára. Ez nagy szó. Amikor Lengyel Balázs Utassyval együtt „botfúlóknak” nevezte az ÉS-ben, a Tiszatájban cáfoltam. Sorstársak 1991-ben letünk Bellával: együtt küldtek el bennünket a laptól azzal, hogy betöltöttük az ötvenet. A virtuális nemzeti baloldalhoz tartoztunk, s valójában ez nem fért össze a trendi liberalizmus-

sal. Ekkor került lapátra Mezei András is, tavaly történt haláláig szintén jó barátom.

– *Ez az a daliás időszak volt, amikor a lánglelkű liberalizmushoz még szervesen hozzátartozott a vérbő kommunisztázás, s csak később borultak össze velük...*

– A később érkező fiatalabb munkatársak akkor már jó ideje külön társaságot alkottak, s a rendszerváltás heteiben a maguk kiismerhetetlen nézeteitől eltérő vélemények képviselőit diktatorikusan kizárták a munkából. Így kerültünk sokan az utcára 1990–91-ben, a kitervelt szalámpolitikának megfelelően. Bella István egy évig munkanélküli segíyen

élt, aztán amikor meghalt, cinikusan a saját halottjuknak nyilvánították. Felszámolták az ÉS progresszív hagyományait: Nagy Lászlót, Déry Tibort és számos, ma is élő és alkotó kiválóságunkat beleértve.

– *Miközben azóta ők is sorra betöltötték az ötvenet. Önnek végül is a tankönyvírás jelentette a vigaszát?*

– Hálás vagyok a sorsnak és a bennem bízó, segítőkész embereknek, amiért a tankönyvszakmában menedékre lelhettem, miután az újságírói pályáról leparancsoltak. A tankönyvírást szakmai továbbképzésnek is tekintettem. Kritikusai és irodalomtörténeti munkámat tovább folytathattam, különösen nyugdíjazásom óta. Tapasztalatot szereztem az irodalom iskolai hatásáról is. Ezek alapján megerősödhettem a klasszikusokban való hitemben: igenis irántuk a legfogékonyabb a diákság, már az óvodás kortól kezdve. Sok iskolában jártam szerte az országban. Legfontosabb tapasztalataimat Csepelen szereztem, egy olyan intézményben, amelynek 85 százalékát cigánygyerekek alkották. Egy fiatal pedagógusnő ötödikes magyaróráján meggyőződhettem róla,

hogy jóindulattal és hozzáértéssel mintaiskolát lehet teremteni roma diákokkal, szegényes körülmények között, digitális tábla nélkül. Magyarország jövője sokban az ilyen tanár-egyénségeken fordul meg. S azon, ha végre megértjük és a romákkal is megértetjük: az ország cigánylakossága éppúgy magyar, mint cigány. Nem asszimiláció ez, hanem demokratikus lehetőség: bárkiből lehet Pege Aladár, Lakatos Menyhért vagy Cinka Panna, hogy a Rákóczi-induló szerzőjére utaljak. Nemcsak a zenei pályán kell megadni az esélyt a felemelkedésre, mint ahogy ezt olykor erőltetik, hanem mindenütt. És nemcsak a cigány identitású értelmiségre vár nagy feladat, hanem az egész társadalomra, amely csakugyan demokratikusan működik, s nem az előregedő, védtelen parasztlakosság vállára rakja a szegények terheit, kajánul „megélhetési bűnözésről” beszélve. Én ebben nem csupán rendőri kérdést látok.

– *Magyar irodalmi tankönyveket írt az ötödiktől a nyolcadik osztályig terjedő korosztálynak. Ez lényegében a teljes spektrum. Ez is kritikusai teljesítmény?*

– Más. Alkalmazkodni kell a korosztályi igényekhez, a rájuk szabott módszertanhoz. A szókratikus kérdeve kifejtésre helyezném a hangsúlyt. Így sok mindenre rávezethetjük a tanulókat – még az olvasásra is.

– *Mennyi szabadsága van ebben a műfajban a szerzőnek?*

– A magyar irodalomnak minden vita ellenére van egy sztenderdje, a népdaltól és Janus Pannoniustól Radnótiig, Illyésig. A kényesebb kérdések nyolcadikban merülnek fel – ekkor már megkínálhatjuk a diákokat a közelmúlt műveivel, korszellemével. A legfiatalabb, aki e körben felmerült, kortársam, Orbán Ottó volt.

– *Egy ízben arról nyilatkozott, hogy baloldali a kötődése. Amint-ha valami mást értene ezen a fogalmon, mint a vulgárpolitológia...*

– Ma már érthetetlen önellentmondásnak vélhetik, de én 1956 óta érzem magamat baloldalinak. Akkor tanultam meg, hogy létezik a vörös ármádiának és a hazai zsoldosoknak ellenálló, hazafias és demokratikus szocializmus, s teremnek a népért, nemzetért életüket feláldozó, megtörhetetlen vezetők. Bibó István szerint szó sincs róla, hogy a forradalom győzelme esetén földbirtokosok, bankárok és gyárosok tulajdona lett volna az ország: szerinte a közakarát és Nagy Imre személye szavatolta ezt. Tudom, sokan naivitásnak tartják, mégis jó volt ebben hinni. A nagytőkés és a modern mágnások uralmát a mai névbitorló szocialisták váltották valóra elképesztő mohósággal. A demokratikus és szociális fordulatot, a magyarság sorsának jobbulsát a fiatal demokratáktól várom, noha korántsem vallom maga-

mat – a szó ideológiai értelmében és ízlésében sem – jobboldalinak. Remélem, hogy a következő kormányciklussal kezdődően jobban törődnek majd a kultúrával, mint 1998 és 2002 között tették – és nem a popkultúrára gondolok, bár annak sem vagyok az ellensége.

– *Összességében hogyan gondol vissza az elmúlt húsz évre?*

– Lesújtó a véleményem arról, ami történt, és arról, ami nem történt. Ám megvannak azok az író és költő személyiségek, akikben bízom. Amíg ők és a műveik megvannak, nekem is lesz feladatom.

– *Nagyobb léptékben milyen a jövőképe?*

– Abban bizakodom, hogy új reformkor előtt állunk, amely a lelkünkben is végbemegy. Húsz évvel ezelőtt, még a hetilapnál dolgozva,

nem volt elegendő érve azok ellen, akik nevenségesnek tartották, ha a társadalmi cinizmust bírálta. A gúny meghökkenített és elhallgattatott. Mára kiderült: olyan erők szabadultak el a társadalomban, amelyek a szerzést, a pillanatnyi érdeket, a hátrányosabb helyzetűek kiméretlen eltapasását és az erkölcsi törvények semmibe vételét szentesítették. Álla-

„A kecskeméti Kodály Iskolában Vathy Zsuzsával, Lázár Ervinnel és Eszterrel”

mi és pártvezetők jártak elől a cinizmusban, ha *egyenlőségről* és *testvériségről* volt szó. A *szabadság* elvét megfosztották ezektől. Ha vulgarizált nietzscheizmust mondok, akkor túlbecsülöm ennek a társaságnak az olvasottságát, de nem járok messze az igazságtól. A neoliberalisnál arisztokratikusabb eszjárás el sem képzelhető: tömegtársadalmat akar, vékony elitréteggel a tetején. A ma divatos *elit* szóról az állatvilág csúcsragadozói jutnak eszembe. Annak az értelmiségnek kell megerősödni, amely képes fölkelteni a jó és az igaz iránti igényeket. A szép már jön velük, szinte magától. A nők térhódítása a szellemi életben, a pedagógiában már eleve reményre ad okot.

– *Ezt nem mindenki látja így – sőt a pedagógus pálya vesztes elnöiesedéséről hallani hosszú sirámokat.*

– Érdemes szétnézni az irodalomban is, hány női tehetség van jelen az új lírában, a szépprózában, egyre inkább az esszében is. A politika, sajnos, rosszabb arányban ad teret a női tulajdonságoknak: utóbb – egy-két kirívó esetben – fúriák, vészpanyák terepe lett. A lírában a változás viszonylag rövid idő alatt következett be a XX. század második felében, Hajnal Annával,

Nemes Nagy Ágnessel, Szécsi Margittal és Gergely Ágnessel kezdődően, a maiak sokaságával folytatódóan. Elvethetnék azt a furcsa igényt, amellyel gyakran találkoztam a szakmában: ne mondjunk *írónőt*, *költőnőt*, mert ez hátrányos megkülönböztetéshez vezet. A csudát! Nyelvünkben hiányoznak a grammatikai nemek, ezért csak így tudjuk egy szövegben a női nevek ismételtetését

elkerülni. Nem kell minduntalan a női emancipáció zászlócskáját lengetni. Weöres Sándor *költőnőnek* nevezte Psychét, aki olyan modern ember és értelmiségi, amilyenről Hollywood filmesei nem is álmodtak.

– *Milyen a közérzete így, hetvenévesen?*

– Ez a kerek szám jó volt arra, hogy belássam: nem szigetelődtem el annyira az irodalomtól, mint ahogy gondoltam. *Emlékszel?!* címmel, mint szó volt róla, egy példányos könyvvel leptek meg író társaim: mintha nem is rólam írták volna azt a sok jót és szépet. Olyan gesztusokat kaptam számos pályatársamtól (azoktól is, akikről már azt hittem, el is felejtettek), hogy ha ezt jól beosztom, mint öreg zugivó a talált üveg pálinkát, akkor sokáig elélek rajta.

Csontos János